

Green Deal Arnhemse Zorginstellingen

Verlag 2018 ————— 2020

Voorwoord

Arnhem wil een duurzame, groene en gezonde stad zijn. We proberen met elkaar minder energie te gebruiken, ons afval beter te scheiden en minder te verspillen. Samen met onze inwoners, bedrijven en maatschappelijke partners dragen we hier allemaal een steentje aan bij.

Daarom ben ik ook een groot fan van het Green Deal initiatief van de Arnhemse zorginstellingen. Zij hebben met elkaar concrete afspraken gemaakt om hun bedrijfsvoering te verduurzamen. En door samen op te trekken en kennis en ervaring uit te wisselen worden er prachtige resultaten gehaald, waarvoor mijn complimenten!

De slimme luier

Een sprekend voorbeeld is de introductie van de slimme luier. Tijdens één van de gezamenlijke bijeenkomsten vertelde een zorginstelling over een pilot die zij hiermee was gestart voor cliënten met incontinentieproblemen. Deze slimme luier is uitgerust met een sensor die signaleert wat het ideale moment van verschonen is.

Dit heeft geresulteerd in een daling van het gebruik van luiers van 5 naar 3,2 per persoon per dag. Ook bleek er geen verschoning van het complete beddengoed meer nodig. Een forse winst voor het milieu. Maar net zo goed voor het comfort van de cliënt. En een lagere werkdruk voor het zorgpersoneel. Zo snijdt het mes aan meerdere kanten.

Brons!

Uiteindelijk hebben 7 van 8 instellingen het afgesproken doel gehaald; het bronzen niveau van de Milieuthermometer Zorg. Met recht een hele mooie prestatie! Hiermee is een goede basis gelegd voor verdere samenwerking omdat alle instellingen door willen gaan op de ingeslagen weg van verduurzaming.

Momenteel wordt gewerkt aan een vervolg op de Green Deal Zorg en zullen ook enkele nieuwe zorginstellingen aansluiten. Vanuit de gemeente ondersteun ik dit van harte en wens alle partijen veel succes met de verdere verduurzaming van hun instellingen.

Cathelijne Bouwkamp

Wethouder Klimaat en Energie

Milieuthermometer Zorg

De Milieuthermometer Zorg is een milieumanagement-systeem voor zorginstellingen met handvatten voor een duurzame bedrijfsvoering. Alle milieuthema's inclusief de wetgeving komen aan bod. Gewerkt wordt aan onder meer energiebesparing en duurzame energie, waar mogelijk de inzet van duurzame grondstoffen, en reductie van de milieubelasting. Een route voor een klimaatneutrale en circulaire bedrijfsvoering.

Voor bestuurder, inkoop, facilitair manager, techniek, vastgoedmanager en de werkvloer

liggen er taken. De Milieuthermometer is te certificeren op niveau brons, zilver en goud, waarmee de continue aandacht voor milieu voor medewerkers, cliënten en omgeving zichtbaar is. Voor de EED wetgeving geeft het vrijstelling.

De Milieuthermometer Zorg wordt onderhouden door leden Milieuplatform Zorgsector, milieuprofessionals uit de zorg, in samenwerking met SMK (Stichting Milieukeur). In 2018 is de versie 5 uitgebracht, in 2021 komt de volgende update.

www.milieuplatformzorg.nl/milieuthermometer

Verlag Green Deal Arnhemse Zorginstellingen 2018-2020

19 april 2018, acht grote zorginstellingen, de gemeente Arnhem, de Omgevingsdienst Regio Arnhem en het Milieuplatform Zorgsector zetten hun handtekeningen onder de Green Deal Verduurzamen Zorginstellingen Arnhem en omgeving. Daarmee staat duurzaamheid in de bedrijfsvoering op de agenda.

De zorginstellingen spreken af binnen twee jaar na ondertekening flinke stappen te hebben gezet met milieubesparende maatregelen voor hun grootste zorglocatie. De gemeente Arnhem, de Omgevingsdienst Regio Arnhem en Milieuplatform Zorgsector ondersteunen hen daarbij. Deze afspraak vloeit voort uit de Arnhemse ambitie om in 2050 een energieneutrale stad te zijn. *“Mooi dat we dit samen gaan doen. Juist door in een branche of in een gebied samen te werken kun je sneller grotere stappen zetten”,* aldus in 2018 de vorige wethouder Duurzaamheid Ron König.

De Milieuthermometer Zorg, ofwel 65 milieumaatregelen

De zorginstellingen spraken af dat zij voor de hoofdlocatie het bronzen niveau van de Milieuthermometer Zorg hebben bereikt. En zij gaan daarna een plan maken om naar het zilveren of gouden niveau te gaan, voor verdere stappen met duurzaam inkopen en duurzaam bouwen.

Kennis delen

De gemeente Arnhem de provincie Gelderland zorgen voor ondersteuning via het Milieuplatform Zorg. Dat biedt de zorginstellingen inhoudelijke expertise en begeleiding

bij het implementeren van de Milieuthermometer Zorg. De gemeente Arnhem organiseert daarnaast twee keer per jaar een kennisbijeenkomst voor de deelnemers. De Omgevingsdienst Regio Arnhem biedt de zorgaanbieders hulp bij het uitvoeren van wettelijke maatregelen voor energiebesparing.

Resultaten

In twee jaar tijd is er het nodige bereikt. De instellingen waarderen de rol van de gemeente in dit proces. De bijeenkomsten waren inspirerend en men keek met genoegen in elkaars keuken. De Milieuthermometer gaf iedereen goed houvast, en op 1 organisatie na heeft iedereen het keurmerk.

Initiatief Pleyade vanuit de landelijke Green Deal Zorg

Voorzitter Floor de Vroome van zorginstelling Pleyade was in 2015 de eerste ondertekenaar uit Arnhem van de landelijk Green Deal Nederland op weg naar duurzame Zorg. Vooral via zijn ambassadeursrol is de lokale deal in Arnhem tot stand gekomen.

Ondertekenaars

De Green Deal Verduurzamen Zorginstellingen Arnhem en omgeving is ondertekend door: gemeente Arnhem, Omgevingsdienst Regio Arnhem, Milieuplatform Zorgsector, Attent Zorg en Behandeling, DrieGasthuizenGroep, Innoforte, Pleyade, Pro Persona, Siza, Stichting De Driestroom en Stichting Vreedenhoff. Van elke ondertekenaar volgt verslag.

Inhoud

1 Pleyade	7
2 Attent Zorg En Behandeling	9
3 Driegasthuizengroep	11
4 Driestroom	13
5 Pro Persona	15
6 Siza	17
7 Innoforte	19
8 Vreedenhoff	21

April 2020
Tekst: Adriaan van Engelen en Arjan Wolsink
Design: Diep Arnhem

Pleyade

Pleyade heeft al in 2015 de Landelijke Green Deal Zorg ondertekend. De bestuurder Floor de Vroome nam het initiatief en sprak medebestuurders en de gemeente Arnhem aan. Daaruit is de Green Deal Zorginstellingen Arnhem voortgekomen, die als logisch vervolg ook is ondertekend.

Destijds was er een start gemaakt met de locatie Malburgstaete. Echter bleek al snel dat het niet de meest handige keuze was. Deze locatie werd gehuurd, waardoor niet alle processen in eigen beheer waren. Gekozen is toen om aan de slag te gaan met de eigendomslocatie Eimersstaete. Deze locatie heeft 29 appartementen van 41 m2, verdeeld over vier etages. Daarnaast zijn er vier gezamenlijke woonkamers. Eimersstaete heeft ook een aantal extra grote appartementen die geschikt zijn voor echtparen en in het hart van Eimersstaete is de comfortabele belevingstuin.

In eerste instantie werd er gestreefd naar het bronzen certificaat van de Milieuthermometer Zorg voor de locatie Eimersstaete. De coördinatie van het project lag in handen van Maarten Witkamp, Medewerker Vastgoed & Beheer.

Maarten: "Het proces naar deze certificering was mede door het regelmatig wisselen van betrokken medewerkers, een lange weg waarbij vele processen de revue hebben gepasseerd. Zo was het inbedden van de visie en het beleid aangaande duurzaamheid een proces wat veel tijd opslokte".

Op 4 februari 2020 is uiteindelijk het bronzen certificaat aan de locatie toegewezen. Op de locatie Eimersstaete zijn de installaties opnieuw ingeregeld hetgeen een besparing op energie zal gaan opleveren. Ook is er een start gemaakt met het vervangen van conventionele verlichting naar LED. Het CIAT systeem zal ook opnieuw worden afgesteld. Daarnaast is Pleyade-breed een aantal verduurzamingsprocessen gestart die ook de nodige tijd hebben gekost alvorens deze op een goede manier van de grond zijn gekomen.

Enkele voorbeelden:

- **Plaatsen van PV-panelen.** Voor 3 locaties hebben we SDE subsidie aangevraagd en inmiddels PV-panelen geplaatst. Onder andere op Eimersstaete. Dit scheelt uiteraard op het gebied van energie een slok op een borrel!
- **Plastic Fantastic.** We hebben met een Arnhemse initiatiefnemer (Save Plastics) een pilot gedraaid waarbij we op een aantal locaties het plastic afval uit het restafval gingen scheiden. Dit verzamelde plastic werd dan opgehaald en opgeslagen. Als er uiteindelijk 250 kg 'eigen' plastic is verzameld kunnen we daar een product van laten maken. Denk daarbij aan een bankje, lantaarnpaal enz enz. Dit alles van duurzaam, gerecycled plastic afval. Van Afvalstof naar grondstof!
- **E-Bike-to-go:** We hebben met dit bedrijf een 10-tal e-bikes op diverse locaties laten zetten om zo de zakelijke kilometers (tussen locaties) te verlagen. Door de e-bike te pakken verminder je de CO2 uitstoot en zijn medewerkers in beweging. Duurzame mobiliteit!
- **Nieuwe aanbesteding afvalverwerking is afgerond.** Door in ons PVE vele duurzame oplossingen te beschrijven en te eisen hebben we op het gebied van scheiding en CO2 reductie een aantal goede afspraken kunnen maken. Dit alles binnen de nieuwe visie van Pleyade aangaande de verduurzaming van (onder andere) de bedrijfsvoering.
- **Groene items in het personeelsblad.** Om de medewerkers op de hoogte te houden van diverse (groene) projecten en daarnaast ook een stuk betrokkenheid te genereren, is er elk kwartaal een update aangaande de ontwikkelingen op duurzaamheid opgenomen in het blad.

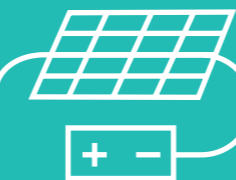
"Het is een leerzaam en zeer boeiend proces gebleken."

Naast alle bovenstaande zaken is er uiteraard op kleinere schaal een hoop veranderd. Zo zijn de inkoop van schoonmaakmiddelen, eten en witgoed aan bepaalde eisen gekoppeld. Denk hierbij aan eco-varianten, inkoop per portie, minimaal A++ machines (drogers / wasmachines / vaatwassers enz). Er zijn dus een groot aantal zaken die er voor gezorgd hebben dat onze bedrijfsvoering duurzamer is geworden. Uiteraard blijft het hier niet bij en zullen we dit proces op meerdere locaties gaan toepassen.

Maarten: "Het is een leerzaam en zeer boeiend proces gebleken. Vele papieren tijgers zijn voorbij gekomen, maar uiteindelijk is het verankeren van duurzaamheid in de visie en onder het personeel een mooi, uitdagend maar bovenal een belangrijk proces!". De volgende stap zal zijn het behalen van brons van de andere locaties van Pleyade.

E-bike to go

Overzicht van de opbrengsten in 2019 door zonnepanelen bij Pleyade

		Eldenstaete	Eimersstaete	Kantoor	Totaal
Aantal panelen	st	548	114	70	732
Opbrengst	kWh	153.420	31.740	20.320	205.480
Co2 besparing	kg	67.198	13.902	8.900	90.000
Vermindering van het totale energieverbruik					Ca 20%

Attent

Zorg en behandeling

Als Attent Zorg en Behandeling (hierna: Attent) bieden wij deskundige zorg en behandeling die dichtbij en vertrouwd is. Dit doen wij door onze diensten in de brede regio Doesburg, Dieren, Rheden, Velp, Arnhem en Overbetuwe aan te bieden met medewerkers die lokaal georiënteerd zijn. Hierbij wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van nauwe samenwerking met de lokale gemeenschap, omdat wij denken dat dat aansluit bij de wensen en vertrouwde omgeving van de cliënt. Attent biedt de ondersteuning die nodig is om de zelfredzaamheid van de cliënt te bevorderen en neemt de zorg over als dat nodig is. Eenvoudig en specialistisch; thuis of in onze huizen.

Als zorgaanbieder hebben wij een impact op het milieu, hier zijn wij ons van bewust. Het streven is om de milieubelasting zoveel mogelijk te beheersen en te beperken waarbij we willen voldoen aan de milieuwet- en regelgeving en eventuele andere (milieu)eisen.

Het duurzaam denken binnen Attent maakt al langer onderdeel uit van de bedrijfsvoering. Al lang lopend is bijvoorbeeld de deelname aan het landelijke programma Duurzaam en Gezond aan Tafel van stichting Diverzio. De Voedingsdienst van Attent neemt deel aan dit programma waarbij de deelnemers actief aan de slag gaan met beter en duurzamer eten en drinken, dat hoger gewaardeerd wordt door hun gasten en cliënten. Daardoor belandt er minder eten in de afvalbak en kunnen de kosten omlaag.

Al in 2015 zijn er op de locatie De Boomgaard te Rheden, ambitieuze plannen doorgevoerd als het gaat om duurzaamheid. De locatie is deels zelfvoorzienend in haar energieverbruik door de plaatsing van 84 zonnepanelen op het dak. Ook is het waterverbruik teruggebracht door de plaatsing van perlators op de kranen. Dit heeft tot een dusdanige terugdringing van het waterverbruik op De Boomgaard geleid, dat er toen besloten is deze toepassing ook op een aantal andere locaties van Attent

door te voeren. In De Boomgaard wordt daarnaast gebruik gemaakt van betonkernactivering (BKA). De Boomgaard is door deze toepassingen een voorbeeldlocatie voor de andere zorglocaties van Attent.

Onze locatie Kastanjehof in Velp was in 2013 bij de officiële opening een van de meest duurzame zorglocaties van Nederland (energielabel A++).

Eind 2018 zijn de plannen voor het voormalig Gelders Hof terrein bekend gemaakt voor herinrichting van het terrein. Uitgangspunt is o.a. het toepassen van technologie, duurzaamheid en een energieneutraal gebouw.

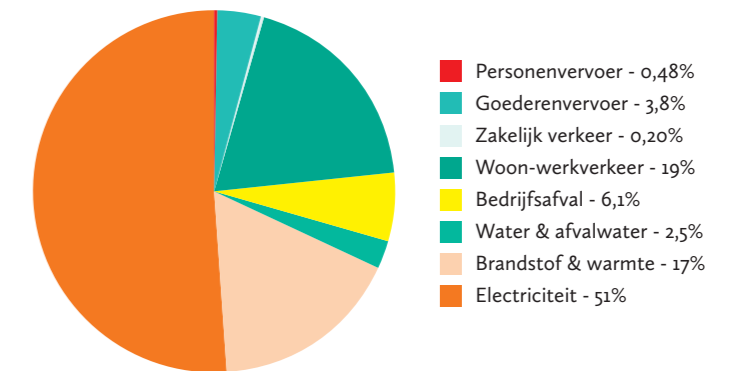
Ondertekening Green Deal

Attent heeft de Green Deal Zorg ondertekend omdat we graag meewerken aan een duurzame samenleving. Attent conformeert zich hierbij aan de milieuthermometer Zorg, als praktisch instrument om daadwerkelijk en gericht uitvoering te geven aan een duurzame bedrijfsvoering. Dit wordt geconcretiseerd in de volgende doelstelling:

“Het behalen en behouden van het bronzen niveau van de Milieuthermometer Zorg voor locatie Regina Pacis, en deze kennis te vertalen naar de overige locaties”.

Om aan deze doelstelling te voldoen is er een milieuoördinator (Adviseur Technisch beheer en Gebouwveiligheid) aangewezen om verduurzaming binnen de organisatie op gang te brengen en de voortgang te bewaken. Regina Pacis is in het kader van de Milieuthermometer

CO₂-uitstoot Regina Pacis 2018

Zorg bestempeld als de hoofdlocatie. Regina Pacis is de grootste eigendomslocatie van Attent, waarbij geen vervangende nieuwbouw op de planning staat. Dit betekent dat Regina Pacis de eerste locatie was waar de Milieuthermometer wordt toegepast en het de eerste locatie is waar de 'bronzen milieuthermometer' behaald diende te worden. Attent heeft hierbij de juiste ondersteuning gehad vanuit de gemeente Arnhem door het inzetten van dhr. Arjan Wolsink als adviseur. Op 10 december 2019 heeft de audit voor brons plaatsgevonden en dit heeft geleid tot het toewijzen van het bronzen certificaat aan deze locatie begin maart 2020.

Als eerste stap werd er een uitgebreide nulmeting gedaan. Informatie is vergaard uit alle lagen in de organisatie, aan de hand van interviews en verschillende documentatie. Regina Pacis is een relatief nieuw gebouw welke al energiezuinig is opgezet met onder andere een WKO-installatie. Hierdoor blijkt verduurzaming in de huidige situatie lastig. Daarnaast zit duurzaamheid nog niet bij iedereen in de genen en zullen wij dit nog meer moeten gaan uitdragen. De eerste stap hierin is inmiddels gezet, maar informatie moet blijven stromen. We merken dat het thema duurzaam wel steeds meer begint te leven onder de medewerkers en dat er bereidheid is om mee te willen denken op het gebied van duurzaamheid. De meest zicht- en tastbare onderdelen van duurzaamheid, denk aan verlichting, afvalscheiding en voedselverspilling, worden als belangrijk ervaren. Deze onderwerpen krijgen prioriteit. De bedoeling is dan ook om een werkgroep "duurzaam Attent" op te gaan zetten met hier vooral de medewerkers van de werkvloer in verte-

genwoordigd omdat deze de dagelijkse "verspilling" van dicht bij ervaren en kunnen signaleren. De werkdruk in de zorg is tegelijkertijd hoog waardoor er hiervoor een goede modus gevonden moet gaan worden. Verduurzaming mag niet ten koste gaan van de cliënt en de werkdruk.

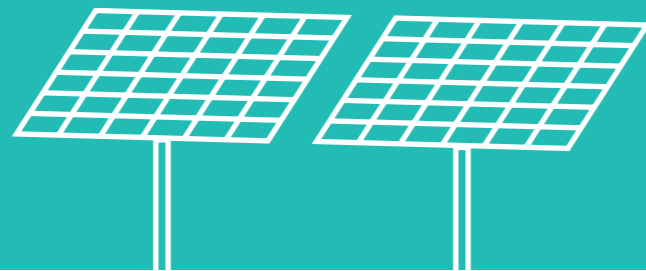
Electriciteit produceert verreweg de meeste CO₂-uitstoot, hier valt relatief gezien tevens de meeste winst te behalen. Daarom wordt defecte verlichting nu direct vervangen voor LED en staan er voor dit jaar grote vervangingstrajecten voor ledverlichting op het programma en is er daarnaast continue aandacht voor EMS (wekelijkse controle in digitale EMS incl. bijsturing). Het aardgasverbruik in 2017 was 7,44m³/m², mede door gebruik van een WKO-installatie maar er dient meer grip te komen op de WKO-installatie (inzicht in installatie door TD en mogelijkheid tot bijstellingen) en de disbalans in de grond moet vergund worden zodat bijstoken niet meer noodzakelijk is.

In 2020 en 2021 verduurzaamt Attent verder door op alle locaties minimaal aan het bronzen niveau van de milieuthermometer Zorg te voldoen en daarbij zelfstandig maatregelen toe te voegen aan het beleid / actieplan. Bij de afdeling inkoop van Attent wordt er ook steeds meer rekening worden gehouden met het thema duurzaam waarbij er onder andere gelet wordt op de verpakkingsmaterialen (wat er niet in komt hoeft er ook niet uit).

Daarnaast zullen er ook landelijke initiatieven (gestimuleerd door de overheid) ontwikkeld moeten worden voor bijvoorbeeld het verwerken van de incontinentiematerialen (inco) en de inzameling/verwerking van plastics.

Samen naar een duurzame samenleving!

Drie Gasthuizen Groep

DrieGasthuizenGroep (DGG) biedt als zorgorganisatie ouderen in Arnhem-Noord en omgeving een verzorgde oude dag en stimuleren hen met zoveel mogelijk eigen regie aan de samenleving te blijven deelnemen. Daartoe levert DGG hoogwaardige (para)(medische) zorg- en verpleegdiensten op maat en voorziet waar nodig in een comfortabel en duurzaam appartement met service.

Wij zijn ons er van bewust dat we als zorgaanbieder een impact hebben op het milieu. Het streven is om de milieubelasting zoveel mogelijk te beheersen en te beperken waarbij we willen voldoen aan de milieuwet- en regelgeving en eventuele andere (milieu)eisen. Tot op heden had dit niet echt een positie gekregen. Om milieu en duurzaamheid een duidelijkere plek te geven binnen de organisatie heeft DGG zich aangesloten bij de Green Deal Zorg Arnhem. Daarmee heeft DGG de verplichting om de Milieuthermometer Zorg te implementeren binnen haar bedrijfsvoering.

In eerste instantie werd er gestreefd naar het bronzen certificaat van de Milieuthermometer Zorg voor de locatie Heyendaal. De coördinatie van het project lag in handen van Michèle Fränzel, Hospitality Manager en Clarissa van der Ven, Hoofd Huisvesting.

Michèle: "In 2013 hebben wij al een Visie op Duurzaamheid opgesteld met daarin genoemd als specifiek aandachtspunt: "De combinatie van zorg en wonen, met oog voor duurzaamheid en innovatie moet DGG onderscheidend vermogen leveren". Met de Milieuthermometer Zorg is een praktisch instrument gevonden om gericht uitvoering te kunnen geven aan het milieu- en duurzaamheidsbeleid en het hoog op de agenda zetten van een duurzame bedrijfsvoering. Dat heeft geleid tot het in ontvangst nemen van het certificaat Brons op 20 februari 2020 voor de locatie Heyendaal.

Heyendaal is gebouwd in 2006 en heeft een gebruiksoppervlakte (BVO) van 8626 m². Warmte voor ruimteverwarming wordt opgewekt door middel van twee HR-verwarmingsketels die in cascade zijn geplaatst. Voor de warm tapwater voorziening is er een boiler geïnstalleerd met een secundair verwarmingscircuit door 2 verwarmingsketels. Koude voor gebouwkoeling wordt opgewekt door middel van diverse koelmachines. De luchtbehandelingskasten zijn voorzien van een warmtewiel. De binnenverlichting is in 2018 compleet overgezet naar LED. Het elektriciteitsverbruik van het gebouw bedroeg in 2018 74,3 kWh/m². In dit 2019 was dit gedaald naar 68,6 kWh/m². Het gasverbruik is ca. 13,5 m³/m².

Uitreiking van het bronzen certificaat in februari 2020

Zonnepanelen op het dak van locatie Heyendaal

Voor alle locaties zijn in 2019 en 2020 Energie audits uitgevoerd. Daaruit kwam o.a. het verbeteren van inzicht in het energiegebruik. Daaraan is gevolg gegeven en alle locaties zijn aangesloten op een online monitoring system.

Clarissa: "Op de daken van Heyendaal zijn 624 zonnepanelen geïnstalleerd (geschatte opbrengst 173000 kWh per jaar). Dit moet een besparing geven van 112 ton CO₂ per jaar".

In het voorjaar van 2020 worden de zonnepanelen gekoppeld aan de elektriciteit van het gebouw. DGG heeft, met het in 2016/2017 gebouwde Woonzorgcentrum Hoogstede al hoog ingezet op duurzaamheid. Technisch gezien is het één van de meest duurzame woonzorgcentra van Nederland, BREEAM gecertificeerd en voldoet volledig aan hedendaagse standaard. Het hele gebouw is voorzien van ledverlichting en er zijn duurzame en natuurlijke bouwmaterialen gebruikt. Er liggen 989 zonnepanelen op het dak die naar verwachting gezamenlijk minstens 150.000 kWh per jaar leveren. Het elektriciteitsverbruik bedraagt ca. 53 kWh/m². Een gasaansluiting ontbreekt. Hierdoor is het elektriciteitsverbruik hoger, echter de zonnepanelen voorzien in een aanzienlijk aandeel van die extra eigen energiebehoefte.

Er is een werkgroep Duurzaamheid opgericht die aan de slag gaat met het certificeren van meerdere locaties. Ambitie is om waar mogelijk het zilveren niveau te behalen. Er staan een aantal projecten/ideeën op stapel gericht op voedselverspilling en recyclebare koffiebekers. Verder wordt gedacht aan het planten van bomen zodat binnen een aantal jaren DGG over een eigen bos beschikt!

Op alle locaties is een nieuw afvalsorteerstelsel geïntroduceerd. Plastic, restafval, papier, koffiebekers en GFT worden op deze wijze gescheiden ingezameld.

Locaties: Driegasthuizen, Hoogstede, Heyendaal, Westerkade, Klingelpoort en appartementencomplexen (7) in Arnhem.

Driestroom

“Driestroom wil hierin een proactieve houding aannemen om een milieubewuste, duurzame organisatie te worden.”

Driestroom biedt zorg voor diverse doelgroepen met specifieke problemen: Verstandelijke beperking, ernstig meervoudig beperkt, autisme, licht verstandelijk beperkt. Zowel kinderen, jongvolwassenen als senioren. Locaties in Arnhem/Nijmegen en omstreken. De verandering in visie van de overheid en de hervormingen in het zorgstelsel de laatste jaren hebben er mede voor gezorgd dat cliënten van Driestroom steeds meer midden in de samenleving staan. Een actueel thema in de maatschappij is milieubewuster leven. Samen met de cliënten willen we op zoek naar manieren om bij te dragen aan een beter milieu.

Mariska Jansen, Milieu Medewerker Facilitair en Vastgoed: *“Driestroom wil hierin een proactieve houding aannemen om een milieubewuste, duurzame organisatie te worden. Als richtlijn hiervoor wordt vooralsnog de Milieuthermometer gebruik. Om de doelstellingen te halen die binnen Europa zijn gemaakt zullen we moeten blijven kijken waar winst te behalen is om de CO₂-uitstoot te verkleinen”.*

In samenwerking met de gemeente Arnhem en diverse zorginstanties uit de regio heeft Driestroom afspraken gemaakt voor het verduurzamen van de organisatie (Green Deal), waarbij we streven dat eind 2019 de Milieu Thermometer niveau brons wordt behaald. Met het tekenen van deze Green Deal zegt Driestroom actief bezig te gaan met het verduurzamen van de organisatie en het verminderen van de CO₂-uitstoot. Driestroom draagt hiermee bij aan de doelen die binnen de EU zijn afgesproken.

Driestroom is gestart met het verduurzamen van locatie Wikke(dagbesteding en wonen) in Arnhem. Bouwjaar 2009.

Wikke Wonen is gevestigd in hetzelfde pand als Wikke Dagbesteding. De bovenste drie woonlagen van het gebouw zijn bestemd voor bewoners met uiteenlopende zorgvragen. Door voor deze locatie de Milieuthermometer brons te behalen, ontstaat er een blueprint voor de rest van de organisatie.

In 2016 is voor alle locaties het energielabel bepaald en zijn er energieadviezen opgesteld. De wikke kreeg energielabel A. Ruimte verwarming vindt plaats door een elektrische warmtepomp en een HR107 ketel. Warm tapwater door gasboiler en er is HR++ glas. Uit het energieadvies kwam een aantal maatregelen voort om het energieverbruik te verbeteren: De verlichting vervangen door Led, aanwezigheidsdetectie en het plaatsen van zonnepanelen. Inmiddels is ongeveer 50% van de verlichting op de locatie Led-verlichting. De aanwezigheidsdetectie is geplaatst bij de nieuwe buitenverlichting, met name bij de containers buiten. Er is een adviesgesprek over zonnepanelen geweest, waarbij gekeken is naar het rendement en de terugverdientijd i.c.m. de SDE subsidie. Dit bleek geen goede investering te zijn. Er loopt verder onderzoek om te kijken of er projecten lopen waarbij aansluiting mogelijk is. In 2019 resulteerde dit in een elektriciteitsverbruik van 115.000 kWh (48,6 kWh/m²) en een gasverbruik van 17.000 m³ (7,1 m³/m²). In 2019 is er een zwembad op de locatie aangelegd volgens de laatste eisen aangelegd en zijn energiebesparende maatregelen die van toepassing waren op dat moment ook toegepast (Isolatie en beglazing, energiezuinige warmteopwekking, beperken van warmteverlies via de ventilatielucht).

Mariska: “Waar we in het team vooral tegenaan zijn gelopen is de combinatie van de vele werkzaamheden met het onderwerp milieu er bovenop. Zowel als uitvoerend team om de certificering uit te gaan zetten hebben we gemerkt dat het niet ‘even erbij’ kan, maar dat iemand er meer tijd in kan steken dan een paar uur per week. Maar ook bij de locatie die we afgelopen jaar voor de certificering hebben gekozen geeft het een gevoel van extra werkdruk en komt daardoor communicatie wat moeilijk op gang. De oplossing hiervan bleek te liggen in gemotiveerde medewerkers die zelf graag willen verduurzamen en hierdoor de rest van de collega’s mee krijgen in de uitvoering”.

Een van de hoogtepunten is wel de samenwerking tussen de afdeling zorgtechnologie en milieu. Het project slimme luiers heeft een waardevolle ontwikkeling gegeven op het gebied van betere zorg voor onze cliënten én op het gebied van milieu. Door gebruik te maken van slim incontinentiemateriaal wordt een cliënt enkel verschoond op het moment dat het nodig is, niet omdat er een zogenaamde ‘verschoonronde’ is. Hierdoor worden per cliënt per dag gemiddeld 2 luiers bespaard. Naast directe voordelen voor de cliënt, bij voorbeeld onnodig verschonen en een betere huidconditie, heeft het ook niet-clientgebonden voordelen. Er wordt minder incontinentiemateriaal gebruikt (zowel luier als incontinentiematje), er is minder sprake van doorlekken dus minder was van kleding en beddengoed. Een snelle rekensom: 2 luiers per dag per cliënt is 14 per week, 728 per jaar. Tel daarbij de incontinentiematjes, dat scheelt een flinke hoeveelheid afval dat op dit moment niet gerecycled kan worden. De komende tijd zullen ook de andere locaties klaargestoomd worden voor brons. De focus van duurzamer werken ligt echter op dit moment

vooral bij de communicatie. De bewustwording bij medewerkers en cliënten moet vergroot worden waardoor een gedragsverandering wordt bewerkstelligd. Alleen dan kan bijvoorbeeld de geïntroduceerde scheiding van plastic afval een succes worden. Kleine successen worden groots gevierd om zo meer draagvlak te krijgen. Dit blijft de aandacht houden.

Pro Persona

Pro Persona is een organisatie met deskundigheid in het behandelen van hulpvragen op het gebied van specialistische geestelijke gezondheid. Specialistische zorg wordt geboden aan jeugdigen, volwassenen en ouderen met psychische problemen.

Pro Persona had begin 2018 al de ambitie om de Milieuthermometer Zorg te gebruiken als leidraad voor de te nemen duurzaamheidsacties. Op de locatie Braamberg Arnhem kwam toen de uitnodiging voor de Green Deal Zorginstellingen Arnhem binnen. In eerste instantie was men terughoudend, want wat zou deze overlegvorm toevoegen aan de ambities die we al hadden met de Milieuthermometer? Toch is met volle overtuiging de Green Deal getekend. De coördinatie het project lag in handen van Dianne de Wild, Adviseur Duurzaamheid. Terugkijkend: "Ik ben zeker blij dat we in de Green Deal Arnhem (die mede door onze deelname als Pro Persona is omgevormd tot Green Deal Arnhem en omstreken) zijn

gestapt. Het is namelijk heel prettig om vragen en ervaringen te kunnen delen met andere zorginstellingen en te ervaren dat iedereen worstelt met de juiste aanpak". Er is voor gekozen om het Milieuthermometer Zorg certificaat voor alle locaties in 1 keer te behalen, vanuit de insteek dat duurzaamheid organisatie-overkoepelend is en niet locatie-afhankelijk. Dat was goed te realiseren omdat veel ondersteunende diensten centraal geregeld worden en voor de locaties gelijk zijn. Met een projectgroep bestaande uit ondersteunende medewerkers die verantwoordelijk zijn voor techniek, gebouwbeheer, afval, vervoer, voeding en inkoop zijn alle eisen gerealiseerd om het certificaat zilver te behalen voor de locatie Braamberg en voor de overige locaties brons.

Grootste knelpunt waar tegen aan gelopen werd was dat veel TL8 lampen vervangen moesten worden door Led. Doordat alle locaties werden meegenomen ging dat bij Pro Persona om een aanzienlijk bedrag. Toch heeft

De ambitie is 50% CO2 neutraal in 2030.

de organisatie ervoor gekozen dat geld te begroten om daarmee de verduurzaming te kunnen versnellen. Een van de eisen vanuit Milieuthermometer is dat er een duurzaamheidsbeleid opgesteld moet worden. Dat duurzaamheidsbeleid hebben we geschreven volgens de speerpunten van de landelijke Green Deal Zorg 2.0. Daardoor kan men nog jaren vooruit met het duurzaamheidsbeleid.

De Milieuthermometer Zorg wordt soms gezien als het doel van de Green Deal 1.0. Dianne: "Wij zien het echter als startpunt van Duurzaamheid binnen Pro Persona. We voldoen door de Milieuthermometer Zorg nu aan de wetgeving, nu kunnen we aan onze ambities gaan werken". De ambitie is 50% CO2 neutraal in 2030. Dit jaar wordt het Duurzaam & Strategisch Vastgoedplan opgesteld, waarin deze ambitie gerealiseerd gaat worden. De tweede ambitie is om circulair te zijn in 2050. Dit wordt concreet gemaakt door verspilling zo veel mogelijk terug te dringen. Voor dit doel is bewustwording van medewerkers EN inzet van medewerkers van groot belang. In 2019 is dit opgepakt door een prijsvraag: Wie heeft het beste idee

om verspilling tegen te gaan? Voor de winnaar was een realisatiebudget van € 10.000 beschikbaar. Dit levert dit jaar op dat een interne marktplaats wordt gerealiseerd waardoor meubilair, kantoorartikelen en andere middelen een tweede leven gegeven kan worden.

Dianne: "Het enthousiasme van collega's dat hun inbreng nu gehoord wordt is al een enorme verbetering".

De derde ambitie uit het duurzaamheidsbeleid is Gezonde leef- en werkomgeving. Ook hier kunnen medewerkers volop in meedenken en wordt geprobeerd initiatieven te bundelen zodat ze ook echt slagkracht krijgen. In 2020 wordt gestart met een Sustainability Board waarin directeurs, RvB en ondernemingsraden en cliëntenraden vertegenwoordigd zijn zodat duurzaamheid van iedereen wordt en niet alleen meer van de ondersteunende diensten.

Siza

Petra Meijer
(manager administratie & services):

“Duurzaamheid speelt al jaren een cruciale rol binnen Siza. We staan dan ook voor een ingrijpende maatschappelijke opgave. Deze opgave kent een drietal systeem veranderingen welke niet los van elkaar gezien kunnen worden te wetende Klimaatopgave, de Energietransitie en Circulaire economie. De ondertekening van de Green Deal Arnhemse Zorg was dan ook een logische stap”.

Siza biedt ondersteuning en zorg aan mensen met een lichamelijke, verstandelijke of meervoudige beperking en aan mensen met autisme of niet-aangeboren hersenletsel. De dienstverlening van Siza loopt uiteen van ondersteuning thuis tot aan 24-uurs zorg in een woongroep en van behandeling tot begeleiding naar werk. Bij Siza bieden 2500 medewerkers zorg en ondersteuning aan ruim 3500 mensen. Siza heeft 150 locaties verspreid over Gelderland en Midden-Brabant.

Met name de klimaatopgave heeft de focus binnen SIZA. Er wordt gerealiseerd dat er een grootschalige (energie) transitie nodig is. Daarbij wordt de opgave bij nieuwbouw niet als groot obstakel gezien, door de komst van de nieuwe BENG norm. SIZA wil echter voor bestaand bezit de duurzaamheidsambitie ook voor de periode na 2020 inhoudelijk vorm geven. De opgave voor en bij nieuwbouw zijn relatief makkelijk. De gebouwde omgeving is echter nog altijd goed voor zo'n 40% van de totale energievraag. Om die reden wil Siza voor bestaand bezit de duurzaamheidsambitie ook voor de periode na 2020 inhoudelijk verder vorm geven. Zo moet het bestaande bezit in 2030 minimaal een energie index

El 1,2 hebben wat gelijk staat aan Label A. De klimaatopgave en daaruit voortvloeiende regelgeving vanuit de rijksoverheid zijn gebaseerd op drie uitgangspunten waar uiterlijk in 2050 aan voldaan moet worden. De drie uitgangspunten zijn: Energieneutraal, bouw en grondstoffenneutraal en CO₂ neutraal. Verdere uitwerking volgt in 2020 bij de herijking en het nieuw op te stellen ondernemingsplan in afstemming met de portefeuillestrategie. Voor het implementeren van de Milieuthermometer zorg is gestart met het Centraal Bureau in Arnhem. Deze locatie kan dan als blueprint dienen voor de andere locaties. De coördinatie van dit project lag in handen van Omar Henriquez, Adviseur vastgoed beheer.

Omar: “We zijn nog aan het zoeken hoe we duurzaamheid binnen de gehele organisatie vorm kunnen geven. Het is een hectische tijd met veel nieuwbouw- en verbouwprojecten waarbij we zo veel mogelijk duurzaamheidsaspecten mee willen nemen en de juiste keuzes willen maken. Het project rondom de Milieuthermometer kwam daardoor af en toe op de achtergrond. We hopen echter voor het Centraal Bureau brons te halen voor de zomer van 2020”.

Voor de grotere locaties zijn in het verleden Energieaudits uitgevoerd en de daaruit voortkomende energiebesparingsmaatregelen zijn grotendeels uitgevoerd. Alle locaties zijn inmiddels voorzien van slimme meters, er wordt alleen groene energie ingekocht en er is de beschikking over energiemanagement software. Siza heeft besloten dat alle nieuwe wagens moeten voldoen aan minimaal label B met zoveel mogelijk transformatie naar elektrische auto's. Ook wordt het Groen en Healing Environment concept omarmd. Verder is er een nieuw afvalcontract afgesloten waardoor gescheiden inzameling van afval mogelijk is.

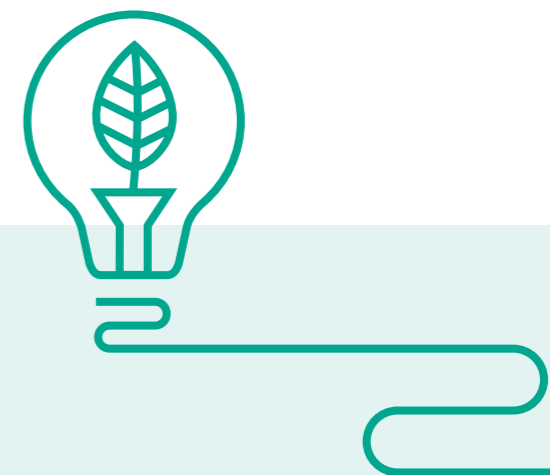
wordt lokaal opgevangen en geïnfiltreerd en er wordt 2 hectare groen toegevoegd aan het gebied. In en rondom de gebouwen ontstaan nieuwe nestmogelijkheden voor dieren. Het Dorp geeft zodoende betekenis aan de vraag naar een gezond en duurzaam leven en is daarmee klaar voor de toekomst. De zorglocatie wordt volledig getransformeerd naar een groene woonplek dichtbij de stad met focus op een healing environment.

Bij de plannen voor het nieuwe Dorp is er ook gekeken naar systemen om duurzame energie op te wekken en te gebruiken (o.a. Ecovat). Uiteindelijk heeft Siza gekozen

‘Energieneutraal, bouw en grondstoffenneutraal en CO₂ neutraal.’

Voor de locatie Het Dorp staan radicale vernieuwingen op het programma. Bij de herontwikkeling wordt zeer bewust omgegaan met energie en gebruik van natuurlijke materialen. De gebouwen zijn zo ontworpen dat ze flexibel zijn. Essentiële elementen zijn hernieuwbaar, hergebruikt of herbruikbaar. Gebouwen kunnen zodoende bij een veranderende vraag opnieuw ingedeeld worden. Dit voorkomt sloop op lange termijn. De gebouwen en woningen worden voorzien van een mix aan duurzame en geavanceerde energiesystemen met veel aandacht voor wooncomfort (optimale verwarming en koeling). Naast een duurzame aanpak voor de panden is er voor het openbaar gebied aandacht voor klimaatadaptatie. Hemelwater

voor een variant van duurzame energievoorziening met bodemwarmtepompen en zonnecollectoren. De komende tijd zal de focus liggen op de certificering Brons voor het Centraal Bureau. Daarna zijn ook de andere locaties aan de beurt. De focus zal in de (nabije) toekomst vooral liggen om de bestaande gebouwen. Uitgangspunt is het nemen van duurzaamheidsinvesteringen op natuurlijke momenten. Er zal verder worden bepaald en vastgelegd welke stappen nodig zijn om zowel bij nieuwbouw als bij bestaande bouw toe te werken naar de stippen op de horizon in 2030 en 2050. Hoe kunnen we zorgen dat we de juiste keuzes maken om de doelstellingen op bijvoorbeeld het gebied van CO₂ reductie te halen.

Innoforte

Bij Innoforte was in het verleden al een milieubeleid opgesteld waarin de volgende milieuscope was opgenomen: Innoforte werkt mee aan een duurzame samenleving! Uitgangspunten daarbij, om de milieudoelstellingen van Innoforte te halen, zijn dat het strategisch moet worden gedragen door het te onderschrijven in het ondernemersplan en dat de medewerkers moeten leren zich milieubewust te gedragen om een steentje bij te dragen aan de totstandkoming van een duurzame samenleving.

Het tekenen van de Green Deal Zorginstellingen Arnhem was als ouderenzorgorganisatie dan ook een logische volgende stap voor Innoforte. Door het werken aan de Milieuthermometer is op een gestructureerde manier invulling gegeven aan bovengenoemde doelstellingen en heeft geleid tot een veel groter bewustzijn van alles omtrent energiebesparing en milieu. De coördinatie lag in handen van het Hoofd technische Dienst Ando Jansen en Manager Huisvesting en Gastvrij Marie-José de Dreu.

De eerste: *“Je wordt op een natuurlijke wijze gedwongen om meer kennis te vergaren op dit gebied”*. Om draagvlak te krijgen van bovenaf zijn er voor het management en de RvT presentaties gehouden.

In eerste instantie is gegaan voor het behalen van “Brons” voor de locatie 't Jagthuis. Dit is een wooncomplex (68 appartementen) voor ouderen met dementie niet ver van het centrum van Velp. Voor de bewoners zijn er een aantal gemeenschappelijke voorzieningen ingericht als een grand café/huiskamer en is er een keuken. Het pand is uit 1964 en ca. 1900, en in 2008 is er een renovatie geweest. De grootste acties die hier zijn uitgevoerd zijn het overgaan naar LED-verlichting en het isoleren van appendages in het ketelhuis. In een later stadium gaat men voor de locatie

het Lorentzhuis het brons proberen te halen. Daar is men inmiddels bezig om de energie van de 1100 [“teveel aan”] zonnepanelen afkomstig van de nieuwe seniorenwoningen aan te sluiten op het Hoofdgebouw Lorentzhuis.

Achter het Lorentzhuis worden dertig nieuwe houten seniorenwoningen zonder verdieping gebouwd. Toen het Lorentzhuis een jaar of vijf geleden werd gerenoveerd, gingen de versleten aanleunwoningen die ernaast stonden tegen de vlakte. Zo is er ruimte ontstaan voor een op en top klimaatvriendelijke wijk. Het moet een parkachtig terrein worden met veel groen en bij elk huis een ruim terras. De woningen zijn afgewerkt met planken van larixhout. De ouderen die een woning betrekken in het nieuwe komen er klimaatvriendelijk bij te zitten. Zonnepanelen op het dak, een warmtepomp die de vloerverwarming bedient, driedubbel glas, alles elektrisch, top-isolatie en geen gasaansluiting. Wie stralingswarmte mist kan een nano-infraroodspiegel, -schilderij of -paneel laten monteren, waar warmtestraling vanaf komt. De woningen zijn gemiddeld 60m² en het geschatte elektra verbruik is €75,-/maand.

Innoforte levert als ouderenzorgorganisatie een behoorlijke ‘bijdrage’ aan plastic afval, aldus Ando Jansen, hoofd Technische Dienst rechts op de foto. Daar kun je je schouders over ophalen, je kunt er ook wat aan proberen te doen. Duurzaamheid is een belangrijk thema voor Innoforte. Wij zijn met verschillende renovatie- en nieuwbouwprojecten bezig en kiezen daarbij voor zo duurzaam mogelijk.

Voor het nieuwbouwproject achter het Lorentzhuis waren verlichting en bankjes nodig. Het streven is om daarvoor gerecycled plastic te gebruiken. In dit streven heeft Innoforte in het bedrijf Plastic Fantastic en de

gemeente Rheden partners gevonden om hun plastic om te laten zetten in lantaarnpalen: één kilo plastic voor één kilo lantaarnpaal. Het tekort wordt aangevuld door de Gemeente Rheden. Ook de palen van de schuttingen tussen de terrassen en de parkeerplaats paaltjes worden afgenomen bij Plastic Fantastic.

Naast de bovenstaande ambities zullen wij in de toekomst de footprints van de locaties gaan gebruiken om de medewerkers bewust te maken van hun verantwoording in de Green deal. Dit is een prima middel om heel gestructureerd aan de slag te gaan met verbeterpunten.

Marie-Jose: In onze ambitie willen wij ons uiteraard laten leiden door de regel en wetgeving en ons maatschappelijk doel waar wij in Nederland met z'n allen aan werken. Maar naast het moeten zijn wij als Innoforte ook overtuigd van onze rol in deze. Onze ambitie ligt – nadat alle locaties een eigen bronzen keurmerk hebben - vooral in het jaarlijks realiseren van aanvullende maatregelen. Op natuurlijke renovatie dan wel nieuwbouw projecten nemen we de Green Deal eisen mee.

Nieuwe seniorenwoningen achter het Lorentzhuis

Innoforte levert als ouderenzorgorganisatie een behoorlijke 'bijdrage' aan plastic afval

Vreedenhoff

Als organisatie erkent Vreedenhoff de impact van de activiteiten op het milieu en wordt bij de besluitvoering en uitvoering het aspect milieu meegenomen in alle handelingen. Dit betekent dat milieu meeweegt op alle niveaus in de organisatie, van werkvloer tot ondersteunende diensten tot directie.

In 2018 heeft Vreedenhoff, "het gezelligste huis in Arnhem", zich daarom aangesloten bij de Green Deal Zorginstellingen Arnhem met als doel het behalen van het certificaat Brons van de Milieuthermometer Zorg. De coördinatie lag in handen van Projectleider Petra van der Galiën. Op 21 november 2019 heeft Vreedenhoff de audit ondergaan en daarbij is aangegeven dat ruimschoots was voldaan aan de gestelde eisen en is het bronzen keurmerk toegekend.

Petra: "De basis van het behalen van de Green Deal zit met name in het documenteren van onze, al bestaande, processen. Veel van de vereisten voerden wij al uit maar hadden we nog niet gedocumenteerd. Voorheen voerden we acties uit op basis van incidentele acties en nu is dit vastgelegd in een beleid en jaarplan".

Vreedenhoff is een relatieve oude locatie (bouwjaar 1961), bestaande uit 6 bouwlagen met een BVO van 16074m². In 2019 werd 435.734 kWh elektriciteit verbruikt en 284.073 m³ gas. Via de Warmtekrachtkoppeling werd 160.786 kWh opgewekt. Er is veel aandacht besteed aan het opzetten van een Meerjarig energiebesparingsplan 2019-2024 om daarmee het gebouw te verduurzamen. Binnen de bestaande verbouwings- en nieuwbouwplannen zijn een aantal milieuvriendelijke opties geïntegreerd. In het

"Het gezelligste huis in Arnhem"

Meerjarig energiebesparingsplan zijn de potentiële verbetermogelijkheden omgezet naar acties per jaar, gesplitst in budgetten per jaar. Voor 2020-2024 zijn energiebesparende maatregelen gepland inclusief bijbehorend budget. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van deze werkzaamheden ligt binnen Vreedenhoff bij de afdeling Servicebureau. Deze heeft hiervoor het bouw- en adviesbureau KBMA ingehuurd in de persoon van Steve Aalbers. Hij draagt zorg voor de tijdige uitvoering van dit voorstel en heeft dit opgesteld aan de hand van de Erkende Maatregelen. Posten kunnen worden opgespaard om een maatregel in zijn geheel uit te voeren wanneer dit financieel gespreid is over meerdere jaren. De komende jaren moet blijken welke effecten de energiebesparende maatregelen gaan hebben. Er is een verkennend onderzoek gaande naar de mogelijkheden van het plaatsen van zonnepanelen op het dak. Afhankelijk van de uitkomsten daarvan kan besloten worden om (delen) van het dakoppervlak van Vreedenhoff hiervoor gereed te maken. Ook is 10% van de ingekochte elektriciteit duurzaam en afkomstig van in Nederland opgewekte windenergie.

Er is tevens een begin gemaakt met het opstellen van een CO₂ routekaart. Daartoe is de CO₂ reductietool van het Milieu Platform Zorgsector ingevuld. Daaruit blijkt dat het nemen van de erkende, wettelijke energiebesparende maatregelen zal leiden tot zo'n 20% CO₂ reductie. Enkele andere belangrijke acties: Er is een toekomstvisie t.b.v. de afvalpreventie opgesteld. Deze was nog afwezig en het opstellen en de discussies t.b.v. dit document heeft draagvlak gecreëerd voor het onderwerp. Ook zijn milieu-

vriendelijke schoonmaakmiddelen ingekocht en is er een advies nota voor de extramurale cliënten opgesteld op dit gebied.

Er is ook ingezet op mobiliteit. Er zijn 2 elektrische "Vreedenhoff" dienstfietsen aangeschaft, met het oog op de fusie met Innoforte en de andere locaties in omgeving Velp en de realisatie van een fietsenklader met oplaadmogelijkheden voor elektrische fietsen en scootmobiel.

Dienstfiets Vreedenhoff

Partners:

